

והייתם נקיים מה' ומישראל¹

"אם תעשון את הדבר הזה ... ועבר לכם כל חלוץ את הירדן ... ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו והייתם נקיים מה' ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה'" (במדבר לב כ-כב)²

מסכת שקלים פרק ג משנה ב

אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילין ולא בקמיע שמא יעני ויאמרו מעון הלשכה העני או שמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר. לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל". ואומר: "ומצא חן ושכל טוב בעיני א-להים ואדם" (משלי ג ד).³

תוספתא מסכת שקלים (ליברמן) פרק ב הלכה ב

נכנס לתרום את הלשכה היו מפשפשין בו בכניסה וביציאה ומדברין עמו משעה שנכנס עד שעה שיצא, לקיים מה שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל". ואומר: "ועשית הישר והטוב בעיני ה'" (דברים ו יח) – "הטוב" בעיני שמים ו"הישר" בעיני אדם דברי ר' עקיבא. ר' ישמעאל אומר: אף הישר בעיני שמים. ואומר: "ומצא חן ושכל טוב בעיני א-להים ואדם" (משלי ג ד). הכריעו חכמים לקיים דברי ר' ישמעאל שנאמר: "כי תעשה הישר בעיני ה'" – ואין כאן "טוב".⁴ ואומר: "א-ל א-להים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע" (יהושע כב כב).⁵

תוספתא מסכת פאה (ליברמן) פרק ד הלכה טו

גבאי צדקה אין רשאים לפרוש זה מזה.⁶ אפילו נתן לו חברו מעות שהוא חייב לו, אפילו מצא מעות בדרך, אינו רשאי ליטלן, שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל".⁷ אבל פורשין זה מזה לתוך חצר או לתוך חנות וגובין.

¹ המקור של אמרה ידועה זו הוא בפרשתנו ובהקשר מאד ספציפי של תנאי בני גד ובני ראובן והבטחתם לסייע לאחיהם לנחול את הארץ. וחכמינו, לאורך כל הדורות מהתנאים ועד ספרות הש"ת, נתנו לפסוק זה פירוש ושימוש רחבים ביותר בהקשר עם הנהגת האדם הראויה - הנהגה שאולי איננה "עיקר הדין", אך היא הרבה מעבר ל"לפנים משורת הדין" או "דרכי חסידות".

² שים לב לחוסר הסימטריה בין אמצע הפסוק בו מוזכרים ה' וישראל - "והייתם נקיים מה' ומישראל" (בעיני א-להים ואדם) – ובין סופו בו מוזכר רק ה' "והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה'" – "לפני ישראל" לא כתוב. ראה ספר יהושע פרק כ שלבני ישראל אכן הייתה מחשבה שנייה לגבי התנחלותם של בני גד ובני ראובן בעבר הירדן המזרחי והם הכירו בסכנה של התנתקותם מהזרם המרכזי של העם (כפי שאכן קרה). שים גם לב ממשלה הגם שהוא כועס עליהם מאד בתחילה, מתרצה מהר להצעתם ובניגוד לסיפור של בנות צלפחד מפרשת השבוע שעבר, לא מסופר שהתייעץ עם הקב"ה. ורוב פרשני המקרא התעלמו מפסוק זה.

³ ראה תענית יא ע"ב: "במה שימש משה כל שבעת ימי המלוואים - בחלוק לבן. רב כהנא מתני: בחלוק לבן שאין לו אימרא". מסביר רש"י שם: "שפה מתרגמינן אימרא, כלומר, תחוב היה מחוט אחד כל החלוק, ולא כבגדים שלנו שבתי הידיים מדובקין בבגד הגוף בתפירה, כדי שלא יחשדוהו שמא באותה שפה הוציא מעות הקודש, משום שנאמר: והייתם נקיים מה' ומישראל". אגב, הפסוק בו מסיים המדרש "ומצא חן ושכל טוב בעיני א-להים ואדם" הוא פסוק-אח שמוזכר תדיר בנשימה אחת עם "והייתם נקיים מה' ומישראל". מאוחר יותר נתגלגל לביטוי "ונמצא חן ושכל טוב" שאנו אומרים בברכת המזון. מי חידש ביטוי זה? ראה מחזור ויטרי סימן פג בהלכות ברכת המזון וכן בהקדמת הרמב"ן לספר בראשית.

⁴ מה המחלוקת בין ר"ע ור' ישמעאל? ומה כאן ההכרעה? שיטת ר' עקיבא מדגישה את הכפילות של אדם למקום ואדם לחברו (ראה יומא פח משנה ט) והוא סומך זאת על הפסוקים: "הטוב" – בעיני אדם ו"הישר" – בעיני שמים (א-להים). ר' ישמעאל אינו חולק על עצם התפיסה אלא על פרשנות הפסוקים. "הישר" הוא (גם) בעיני שמים. הפסוק שהוא מביא "כי תעשה הישר בעיני ה'" מופיע בתורה פעמיים. פעם אחת בפרשת עגלה ערופה (דברים כא ט) ששם מדובר ברצח ופעם שנייה באיסור אכילת דם (דברים יב כה). ואם הראשון הוא בגדר אדם ושמים, השני בודאי הוא בגדר שמים בלבד ומשם כנראה עיקר הראייה. (ודווקא הראשון, עגלה ערופה ורצח, יכול לשמש מקור לשיטה שבכל "בין אדם לחברו" יש גם "בין אדם למקום" מעצם ציווי התורה). ועדיין אפשר לשאול: למאי נפקא מיניה? מה הכרעה הכריעו כאן חכמים? המאיר עינינו יבורך. המקור, אגב, למחלוקת ר' עקיבא ור' ישמעאל, הוא, כך נראה, ספרי דברים פיסקא עט: "כי תעשה הטוב והישר, הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי רבי עקיבא וכן הוא אומר ומצא חן ושכל טוב בעיני א-להים ואדם. רבי ישמעאל אומר הישר בעיני שמים". ראה שם. וגם "הטוב והישר" הוא כלל הלכתי שנעשה בו שימוש רב ובע"ה נזכה לדון בו באחת מפרשיות השבוע הקרובות בתחילת ספר דברים.

⁵ התוספתא החשובה של התוספתא, לעומת המשנה בה פתחנו, הוא בפסוק המסיים: "א-ל א-להים ה' א-ל א-להים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע אם במרד ואם במעל בה' אל תושיעונו היום הזה". פסוק זה לקוח מהעיונות בין בני ישראל ובני ראובן ובני גד שבסוף פרק יהושע שכבר הזכרנו בהערות 1, 2 לעיל. זו התשובה של בני גד ובני ראובן לחשד של בני ישראל, זה משקל הנגד ל-"והייתם נקיים מה' ומישראל". ומכאן תשובה לכל אדם שח"ח נחשד שלא נשמר נקי מה' ומישראל, שהוא צריך להגיב ולהעיד עליו שמים וקהל שהם יודעים שאין בו מעל (ראה תשובת חנה לעלי: "לא אדוני, אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתית"). זה החידוש הנפלא של התוספתא הנאמר כ"בדרך אגב". ולגבי עצם הפסוק מיהושע שהוא באמת נדיר בחזק לשון השבועה שבו, ראה ילקוט שמעוני יהושע רמז לא: "מה ראו בני גד ובני ראובן להזכיר שלש שמות הללו שני פעמים? א-ל א-להים ה' - שבהם ברא את העולם ... א-ל א-להים ה' - שבהם נתנה תורה לישראל ... כנגד שלש מדות שבהן נברא העולם: בחכמה בתבונה ובדעת". ושאר המדרשים התעסקו דווקא בבעייתיות של "ריבוי האלוהות" שיש לכאורה בפסוק זה (ראה בראשית רבה ח ט) ואכמ"ל.

⁶ שההלכה היא "צדקה נגבית בשניים". ראה בבא בתרא דף ח ע"ב: "קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה. נגבית בשנים - שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים, ומתחלקת בשלשה - כדיני ממונות".

שמות רבה נא א-ב

"ואלה פקודי המשכן" - כך פתח ר' תנחומא בר אבא: "איש אמונות רב ברכות" (משלי כח כ) ... "איש אמונות" - זה משה שהוא נאמנו של הקב"ה, שנאמר: "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר יב ז) ... "רב ברכות" - שכל הדברים שהיה גזבר עליהם היו מתברכים לפי שהוא נאמן ... "ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם ... כי באמונה הם עושים" (מלכים ב יב טז) - זה דורו של יואש שהיו עושין באמונה. שנו רבותינו: מי שהיה נכנס לתרום את הלשכה לא היה נכנס לא בפרגוד חפות ולא באנפליא שאם יעשיר יאמרו מתרומת הלשכה העשיר, שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל", ומשה היה גזבר לעצמו על מלאכת המשכן? שנו רבותינו: אין ממנין שררה על הצבור בממון פחות משנים, והרי אתה מוצא שהיה משה גזבר לעצמו? אלא אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם, שנאמר: "אלה פקודי המשכן ... אשר פוקד על פי משה ... ביד איתמר בן אהרון הכהן".⁸

יומא דף לח עמוד א

תנו רבנן: בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת ולא רצו ללמד ... אמרו להם חכמים: מה ראיתם שלא ללמד? אמרו: יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ליחרב, אמרו: שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן, וילך ויעבוד עבודה זרה בכך. ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח: מעולם לא יצאת כלה מבושמת מבתיהן, וכשנושאים אשה ממקום אחר מתנין עמה שלא תתבסס, שלא יאמרו ממעשה הקטורת מתבסמין, לקיים מה שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל".⁹

תלמוד ירושלמי מסכת שקלים פרק ג דף מז עמוד ג

ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן: בתורה ובנביאים ובכתובים מצאנו שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום. בתורה מניין? דכתיב: והייתם נקיים מה' ומישראל. בנביאים מניין? דכתיב: "א-ל א-להים ה' א-א-להים ה', הוא יודע וישראל הוא ידעי". בכתובים מניין? שנאמר: "ומצא חן ושכל טוב בעיני א-להים ואדם". גמליאל זוגא שאל לרבי יוסי בי רבי בון: אי זהו המחזור שכולן? אמר ליה: "והייתם נקיים מה' ומישראל".

שבת שלום

חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

מים אחרונים: נושא אחר הקשור בכלל "והייתם נקיים מה' ומישראל" הוא הדרישה להנמקת פסק הדין ("מאיזה טעם דנתוני", סנהדרין לא ע"ב) שלדעת רוב הפוסקים איננה נוהגת במשפט העברי, אלא במקרים מיוחדים של חשד ורק מהטעם של "והייתם נקיים מה' ומישראל", היינו, לא מעיקר הדין (תוספות בבא מציעא סט ע"ב "בכי האי גוונא ודאי צריך לאודועיה", הרא"ש שם ועוד). נושא זה, כולל שינויים שחלו בדורנו בעקבות הקמת המדינה והרבנות הראשית, נסקר בהרחבה במאמרו של אליאב שוחטמן: חובת ההנמקה במשפט העברי, שנתון המשפט העברי, כרך ז-ז (תשל"ט-תש"ס).

⁷ מדובר בכסף של אחד מגבאי הצדקה, שבמהלך איסוף הכספים לקופת הצדקה, פגש מישהו שחייב לו כסף. לא יטול. ובטור יורה דעה סימן רנז נפסק: "גבאי צדקה אין רשאים לפרוש זה מזה לגבות אלא בכדי שיראה זה את זה. מצא מעות בשוק או שפרעו לו חובו בשוק לא יתנם לתוך כיס משום חשד אלא יתנם לכיס של צדקה וכשיבא לביתו יחזור ויטלם". האין זה חשד גדול יותר?

⁸ המדרש "לא מוותר" למשה ולא מוכן לקבל את זה שניהל את כספי המשכן לבד. הפתרון היחיד שהוא מוצא הוא ע"י הוספת איתמר בן אהרון הכהן כנאמן השני, למרות שאין זה פשט הפסוק (ראה תחילת פרשת פקודי). וכל זה בגלל הכלל "והייתם נקיים מה' ומישראל" שמשם עצמו טבע. התחבטות זו של המדרש אם ניתן להקל היכן שמדובר באדם שאין עוררין על נאמנותו או שאנחנו מתעקשים על שני אנשים לפחות (דבר שיכול לעכב לפעמים את התהליך) מוצאת את ביטויה בהלכה. ראה טור יורה דעה סימן רנז: "גבאי צדקה הכשרים אין מדקדקין אחריהם ומ"מ כדי שיהיו נקיים מהשם ומישראל טוב להם שיתן חשבון". אבל בשולחן ערוך יורה דעה סימן רנז סעיף ג נפסק: "הקופה אינה נגבית בפחות משנים, שאין עושים שררה על הצבור בממון בפחות משנים. אבל לאחר שנגבית, אחד נאמן עליה להיות גזבר" וכן הוא ברמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ט הלכה ה.

⁹ על דבר זה דרשו אותם לשבח, על שהקיפו שנושתיין ובנותיהן לא תתבסמה. אבל על סירובם ללמד את סוד הקטורת דרשו אותם לגנאי כמו גם מומחים אחרים בבית המקדש שלא רצו ללמד את סודם המקצועי. ראה המשנה בסוף פרק שלישי ביומא ובגמרא שם. ובעקבות מעשה שהיה שינו חכמים את דעתם: "מעתי אסור לספר בגנותן של אלה". ראה שם.